

Bogastvo Jezusovega učenca

Oblikovanje mišljenja po Markovem evangeliju

Bogastvo Božjega sestopa

Z učlovečenjem *Jezusa Kristusa, Božjega Sina* (Mr 1,1) se je Božji načrt o odrešenju človeka dopolnil. To je ključna vsebina veselega oznanila vseh novozaveznih spisov, še posebej evangelijev. Bog se je v Sinu na popolnoma nov in enkratni način povezal s človeško zgodovino. "Velikokrat in na veliko načinov je Bog nekoč govoril očetom po prerokih, v teh dneh poslednjega časa pa nam je spregovoril po Sinu" (Heb 1,1). Po njem si je privzel človeške dimenzije časa in prostora. Po svoji Besedi je vstopil v človeško besedo in misel. Svojo svetost je naredil dostopno človeku, ko "je sam sebe izpraznil tako, da je prevzel podobo služabnika in postal podoben ljudem. Po zunanosti je bil kakor človek" (Flp 2,7). S tem svojim *sestopom* in prostovoljnim *izpraznjenjem* (gr. *kenōsis*) svoje božje nedostopnosti pa so se človeku odprla nova obzorja v neskončnost, darovana mu je bila nova vrednost njegovega bivanja. Človek sam, njegovo življenje, odnosi in njegova zgodovina postanejo transparentni za Božje. Človeku je odprta pot do resničnega *bogastva* – do življenja v Bogu. Nebeškost postane otipljiva. Božja svetost ni več omejena na svetišča in obrede, ampak jo je mogoče srečati v vseh porah človeškega življenja. Nebeško se je prepletlo s človeškim in postalo *izziv* človeku, da zemeljsko dopolni z božjim. Navdihnjeni zapisaevci evangelija so to dogajanje poimenovali kot nastop *nebeškega kraljestva* (gr. *he basileía tōn ouranōn*). Z Jezusovim vstopom v zgodovino se je nebeško kraljestvo nepreklicno *približalo* človeku. Vsi evangelisti zato za-

čenjajo svoje poročanje o Jezusovem javnem delovanju s *pozivom k odločitvi* za nebeškega kraljestva (Mt 4,17; Mr 1,15; Lk 4,41; Jn 3,3). V tem odločanju se odvija resnična drama človeškega življenja.

Pripovedovanje Kraljestva

Evangelist Marko kot prvi zapisovalec Jezusovega življenja in učenja poda na začetku svojega evangelija neke vrste povzetek vsega Jezusovega delovanja: "*Ko pa je bil Janez izroččen, je šel Jezus v Galilejo. Oznanjal je Božji evangelij in govoril: Čas se je dopolnil in Božje kraljestvo se je približalo. Spreobrnite se in verujte evangeliju!*" (Mr 1,14-15). Z Jezusovim življenjem se začenja *nov čas* – *kairos* – milostni trenutek v človeški zgodovini. Markov evangelij je zapisan v slikovitem ljudskem jeziku. Evangelist je bil pozoren je bil na človeški vidik Jezusovega delovanja ter na vtise in spremembe, ki jih je njegova beseda in predvsem njegova oseba ustvarjala na ljudeh. Uporabljal je podobe iz vsakdanjega življenja in izkustva. V njegovi evangeljski pripovedi o Jezusu in njegovih učencih je zato ohranjenih veliko odprtih vprašanj in izzivov, ki nagovarjajo bralca in terjajo od njega, da išče osebni odgovor. Preko slikanja različnih dogodkov iz Jezusovega življenja želi evangelist pripeljati bralca do *vere* v Jezusa kot Božjega Sina. Celotni evangelij je zasnovan kot neke vrste *narativna kateheza*.¹ Izkustveno narativni način podajanje resnice o Jezusu in nebeškem kraljestvu ima dostop do vsakega človeka, ker ne gradi na določenih kulturnih, verskih in so-

cialnih spoznanjih, temveč na univerzalnih človeških vrednotah in izzivih.

Vse od začetka evangelija zveni klic in vabilo k vstopu na *pot*, na kateri bo učenec oziroma poslušalec in bralec odkrival skrivnost Jezusove osebe in ob njej postajal njegov pričevalec. "*Glas vpijočega v puščavi: Pripravite Gospodovo pot, zravnajte njegove steze!*" (Mr 1,3). Podoba poti (gr. *hodós*) je ena temeljnih bibličnih metafor.² Izvoljeno ljudstvo je svojo zgodovino razumelo kot pot, kot potovanje, ki se je začelo z Božjim klicem Abrahamu, naj se odpravi v neznano deželo (1 Mz 12,1), se nadaljevalo s štiridesetletnim potovanjem proti obljubljeni deželi (2 Mz) in doseglo svoj vrh v učlovečenju in zemeljski poti Božjega Sina proti Jeruzalemu, kraju križanja in vstajenja. Na tej poti je ljudstvo doživljali tako Božjo zvestobo in moč njegove bližine kot lastno nestanovitnost ter pogubno moč skušnjave in greha. Izkušali so minljivost vsakega doseženega cilja na potu in nujnost vztrajanja ter zaupanja v Božjo obljubo. To biblično podobo poti kot življenjskega potovanja človeka k Bogu in istočasno Božjega razodevanja človeku uporabi Marko kot temeljno strukturo svojega evangelija.³

Razodevanje Boga v stari zvezi in hrepenenje ljudstva po odrešilnem Božjem posegu, pripravlja pot obljubljenemu mesiji Jezusu, *Ljubljenemu Sinu*. Evangelij se začena s pre-roško napovedjo uresničitve te obljube: "*Glej, pošiljam svojega glasnika pred tvojim obličjem, ki bo pripravil tvojo pot*" (Mr 1,2). Pot Ljubljenega Sina, ki je pot veselega oznanila, se začena z Jezusovih krstom (Mr 1,9-11). V moči Očetovega veselja ("*Ti si moj ljubljeni Sin, nad teboj imam veselje*") nadaljuje Jezus pot v Galilejo, kjer so mu pridružijo učenci (Mr 1,16-20; 3,13-19). Odslej bodo ti nepogrešljivi sopotniki na njegovi poti in prvi poslušalci njegovih besed. Na svoji poti oznanja, ozdravlja in izganja nečiste duhove, uči v prilikah, svoje učence pa še na poseben način

uvaja v skrivnost nebeškega kraljestva (Mr 4,11). Na poti jim zastavi tudi odločilno vprašanje: "*Kaj pa vi pravite, kdo sem?*" (Mr 8,29). Petrov odgovor Jezusa očitno ni zadovoljil (prim. Mr 8,30). Učenci še niso spoznali, da bodo na to vprašanje sami težko dali pravi odgovor. Nanj namreč ni mogoče *odgovoriti* z besedami. Ob tem vprašanju se je potrebno *odpreti, osvoboditi in odločiti*.

Opis Jezusove poti, ki nam jo ohranja Markov evangelij, bistveno usmerjata dve temeljni vprašanji, ki terjata več kot samo formalni odgovor. To je vprašanje *Kdo je Jezus* in *kdo je njegov učenec*? Čeprav je teološki odgovor na prvo vprašanje podan že v uvodnem programskem stavku: "Začetek evangelija Jezusa Kristusa, Božjega Sina" (1,1), je vendarle vse, kar bo sledilo, samo *začetek* oz. *izhodišče* (gr. *archê*) odkrivanja skrivnosti Jezusove osebe in nebeškega kraljestva. Prizori v evangeliju so podani kot kontemplacija slik o odrešenju, v katerih se poleg Jezusove skrivnosti tudi vedno bolj jasno izrisuje podoba njegovega *učenca*. Bralec se v teh podobah, ki rišejo odločitve učencev, njihove napore, iskanja, vprašanja, dvome in tudi padce, vse bolj prepozna ter vstopa vanje z izkušnjami svojega življenja. Opisi prizorov na poti so zelo skopi s teološkimi izreki o Jezusu in njegovem oznanilu. Le-ti namreč pogosto nagovarjajo predvsem razum. Ko opisujejo dogodke iz Jezusovega življenja in odzive nanj pri njegovih nasprotnikih, pri ljudskih množicah in še posebej pri njegovih učencih, ne zapisuje definicij in ne daje hitrih oziroma jasnih in s tem nujno površnih odgovorov. Kot učenec se mora tudi bralec na svoji pot najprej spopasti s svojimi predstavami in željami. Sprejeti mora izziv prepričevanja človeškega in božjega mišljenja, nagovarjanja vere v obljubo in sle po posedovanju. To je proces odkrivanja Jezusove indetitete, to je skrivnosti nebeškega kraljestva in lastne poklicanosti, ki nikoli ni poteka brez težav in konfliktov. Vsak učenec mora nekoč ostrmeti nad močjo Jez-

usovega nauka, ki je drugačen od učenja človeških učiteljev in pismoukov (prim. Mr 1,22). Kot Peter bo tudi on moral odkrivati radikalno različnost med božjim in človeškim "mišljenjem" (prim. Mr 8,33). Odrešenjska resnica Jezusove osebe in nebeškega kraljestva je tako enkratna, da nujno preseže vsako tradicionalno predstavo in zato ne izzove samo občudovanja, stremjenja in strahu, temveč tudi konflikte, nasprotovanja in odklonitev. Razkrivanje resnice o Jezusovi osebi in njegovem poslanstvu se dogaja korak za korakom skozi celoten evangelij. Ta pot ima veliko postaj. Že bežen postanek na kakšni od teh postaj lahko v bralcu Markovega evangelija sproži gibanje neslutnih razsežnosti.

Bogastvo spreobrnjenja

Oznaniilo o nastopu nebeškega kraljestva je neposredno povezano s pozivom k spreobrnjenju in veri: "*Čas se je dopolnil in Božje kraljestvo se je približalo. Spreobrnite se in verujte evangeliju!*" (Mr 1,15). Ta uvodni klic k spreobrnjenju (gr. *metanoēite kai pisteúete*) spremlja celotno pot Jezusovega učenca in je nepogrešljiv okvir, v katerem mora biti bran in razumljen vsak evangeljski odlomek. Proces poti zgodovinskega razodevanja Jezusove osebe in skrivnosti kraljestva se začena s sprejemom poziva k spreobrnjenju, ki doseže svojo izpolnitev s sprejemom vabila na novo srečanje z Vstalim v Galileji (prim. Mr 16,7).

Pripravljenost spreobrniti se je predpogoj, da lahko nebeško kraljestvo v učencu in bralcu rodovitno zaživi. Z grško besedo *metánoia* – sprememba smeri, vrnitev, spremenitev mišljenja, spreobrnjenje, pokora – se prevaja starozavezni termin *šûb*, ki pomeni obrnitev od nečesa in vrnitev k izhodišču. Spreobrnjenje – *metánoia* – zato najprej pomeni preverjanje smeri naše hoje in prizadevanja. Mogoče je, da je smer napačna, da je zavita v krog ali meglo. Potrebno je preveriti odnos do izhodišča in ponovno zarisati smer k cilju. Izhodišče je oznanilo

Boga o njegovi nepreklicni zavezanosti človeku po svojem Sinu in o njegovi zvestobi stvarjenjsko-odrešenjskemu načrtu. Klic k spreobrnjenju je poziv k presoji skladnosti lastnih dejanj s stvarjenjskim izhodiščem in odrešenjskim ciljem. Ker je z Jezusovim vstopom v zgodovino čas dobil ne samo kronološko, temveč tudi milostno – "*kairološko*" – razsežnost, je klic k spreobrnjenju opomin, da tega *trenutka* ne bi zamudili ter da bi spoznali odločilni pomen *sedanjega* dogajanja. Vendar se evangeljska beseda *metánoia* ne nanaša v prvi vrsti na spreminjanje življenja, ne gre za zahtevo, po spremembi življenjskih ali značajskih danosti. Te bodo človeka spremljale vse življenje, pa čeprav jih doživlja kot moteče, kot izraz slabosti. Spreobrnjenje pomeni prizadevanje za *nov* – *evangeljski* pogled. *Metánoia* se začena pri spreminjanju *načina mišljenja*, presojanja in vrednotenja. Gre za prečiščevanje človeških idej, miselnih vzorcev in pogledov. Sprememba vedenja bo lahko šele posledica – *dar* prenovljenega mišljenja.

Klic k spreobrnjenju dobi v evangeliju prvi odmev v odločitvi učencev za hojo za Jezusom (Mr 1,16-20). Poziv k spreobrnjenju je poziv k premisleku o izvoru in usmeritvi človekovih dejanj, njegovih misli in želja. To je vprašanje o temeljnih vrednotah življenja, o resničnem bogastvu. Človeška pot ima samo dve smeri: ali sledi Gospodarju življenja ali očetu laži, ali se drži poti življenja ali pa pristane na poti, ki vodi v pogubo. Tudi knjiga psalmov postavi nat začetek duhovnega življenja spoznanje o nujnosti odločitve za Gospodovo pot: "*Zakaj Gospod pozna pot pravičnih, pot krivičnih pa vodi v pogubo*" (Ps 1,6). Paradoksalno pri te pa je, da odločitev za življenje človeku ni lahka in samo po sebi umevna. Odločitev za življenje je namreč nujno povezana z odločitvijo za darovanja. To pa terja konstantno pripravljenost za spreobrnjenje. Iz človekove narave namreč izhaja borba za življenje in strah pred izgubo. Zaradi

omejenosti človeškega spoznanja lahko hitro podleže prigovarjanju, da si lahko sam zagotovi preživetje in prihodnost. Od Adama naprej se je človeku težko vzdržati pritiska, da bi ne verjel Bogu, ki mu *obljublja* prihodnost, in bi se ne polastil sadu drevesa, ki ga lahko doseže z rokami. Samo iz zakoreninjenosti v izvor življenja, ki ga vzdržuje stalno prenavljanje oziroma poživljanje mišljenja, lahko človek v tej razpetosti živi rodovitno.

Evangeljska pripoved o poklicu učencev sega h koreninam človekove duhovne rodovitnosti. Simon, Andrej, Jakob in Janez, kot podoba učencev vsakega časa, sprejmejo Jezusovo vabilo. Odložili so mreže, pustili čoln in očeta z najemniki ter odšli *za Njim*. Postali so učenci, ker so bili pripravljeni spusti iz rok tisto, s čimer so si zagotavljali preživetje. A milostni trenutek začetne odločitve je potrebno hraniti z nenehnim prečiščevanjem *brepenjenja po življenju*. Življenje pa je dar in ga je mogoče samo sprejemati. Sprejemajo ga lahko samo

odprte roke, ki niso otovorjene s pokvarljivim bogastvom. Zdi se, da so učenci Jezusovo obljubo, da bodo postali ribiči ljudi, napačno razumeli. Jezus jim res ne obljublja, da bodo po njegovem klicu postali čisto drugačni ljudje. Ostali bodo ribiči! Peter bo ostal Peter. Vse življenje bo ohranil svoj vihravi in ognjevit značaj in nikoli ne bo iz njega nastal Janez z njegovim smislom za duhovno. Kljub temu jim obljubi vse: oni sami, taki kot so, bodo postali *njegovi* učenci. Njihovi značaji se bodo po družanju z Gospodom iz bremena spremenili v *dar*, iz ovire v *blagoslov*. Tako Peter kot Janez kot tudi sleherni učenec je pozvan, da se navzame *Jezusovega pogleda*, da z njegovimi očmi, z njegovim srcem presoja ljudi in dogodke in samega sebe. Jezus učencem ne obljublja nemogočega. Ostali bodo ribiči. Vendar bodo *ribiči ljudi*. Zato pa bodo morali poprej odložiti mreže, ki vežejo, jemljejo svobodo in končno umorijo. Človeka se ne da loviti z mrežami. Mreža lahko samo ujame plen in ga zaduši.

Albert Marquet: **Modistke**, ok. 1901, o./pl.,
Ermitage, St. Petersburg, zbirka S. I. Ščukin

Človek pa je svoboden in ne suženj, je dar in ne plen, je božja podoba. Ujeti božjo podobo pa se ne da s podobo smrti, s sredstvi zavojevanja in laži, s sredstvi oblasti in moči. Človeka lahko pritegne in dokončno ujame samo *Božja podoba* sama. In to podobo obljublja Jezus svojim učencem. Zato jih ne kliče, da bi jih učil novih zapovedi, temveč *“da bi bili z njim”* (Mr 3,14). Da bi bili ob njem na njegovi poti, da bi ob njem, ob njegovem evangeliju prenavljali svoje mišljenje, da bi se ob njem osvobajali strahu zase, da bi se jim ob njem odpirale oči za tisti trpeče in izgubljene, ki so *“kakor ovce, ki nimajo pastirja”* (Mr 6,34). To je evangelijska *metánoia*. Samo če bodo z njim na tej poti, bodo njegovi učenci. Samo v življenjskem odnosu z njim bodo lahko odkrivali in živeli novost njegovega evangelija, to je *“skrivnost Božjega kraljestva”* (Mr 4,11). Če bodo ostali *“zunaj”* tega odnosa, zunaj te poti, bodo videli le prispodobne. In če jih bodo zamenjali za resničnost, nikoli ne bodo dospeli do njihovega izvora in bistva in tudi ne bodo doživeli rodovitnosti in radosti svojega poklica. Tako bodo lahko gledali Jezusove nastope, pa ne videli Božjega obličja, poslušali njegove besede, pa ne slišali vabila in se ne spreobrnili (prim. Mr 4,12). Poziv k *metánoi* je poziv po preseganju človeške logike z evangelijsko.

Nemoč bogatega učenca

Mnogi so srečevali in spremljali Jezusa na njegovi poti, a niso vsi postali njegovi učenci. Eni so mu sledili, drugi so ga opazovali, eni so se mu čudili, drugi so se ga bali (Mr 10,32), eni so ga odganjali (Mr 5,17), drugi so klicali njegovo usmiljenja (Mr 10,47), eni so se ga dotikali z vero (Mr 5,27), drugi so ga poljubljali iz pohlepa (Mr 14,45), eni so si želeli njegove slave (Mr 10,37), drugi so prosili samo za njegovo truplo (Mr 15,43). V resnici pa obstaja samo en način, kako postati in biti Jezusov učenec. Najprej mora učenec sprejeti klic, da hodi za njim. Zavedati se mora, da

lahko samo v hoji *za njim* živi kot njegov učenec. Ko v nekem trenutku Peter na to pozabi, ko se mu zazdi, da ve sam bolje kot njegov Gospod, kaj je potrebno storiti in česa ne, ko ga roti, naj ne nadaljuje poti proti Jeruzalemu, je že zapustil svoje mesto učenca. Stopil je *pred* njega, postavil se je *nad* njega in se s tem postavil v vrsto z očetom laži. V tem trenutku to ni bil več njegov učenec, temveč satan, ki se ga je polastil. *“Poberi se! Za menoj, satan, ker ne misliš na to, kar je Božje, ampak na to, kar je človeško!”* (Mr 8,33). Tudi bogati mladenič, ki se je približal Jezusu *na poti* (Mr 10,17-22), ni spregledal satanove zanke. K Jezusu je sicer pristopil z dobrimi nameni, a s polnimi rokami. Kako bi mu Gospod lahko daroval dar poklica hoje za njim, ko pa je bil obložen s svojim bogastvom. Čeprav bogastvo ni bilo samo materialno, ampak tudi duhovno – želel si je namreč večnega življenja in vse zapovedi je izpolnjeval že od svoje mladosti – ga je vendarle ovirale to do te mere, da ni uspel dvigniti pogleda do Gospodovih oči, ki so gledale nanj in ga *vzljubile* (v. 21). Žalosten je odšel. Prepoln je bil skrbi zase in za svojo prihodnost, da bi lahko prepoznal v ubogem Učitelju *dar* večnega življenja. Zavedal se je moči volje in prizadevanja, ni pa mogel sprejeti, da to ni dovolj, da tudi on potrebuje nekoga, ki mu lahko kaj podari, da tudi on ne more živeti brez daru. Boga lahko sprejmemo samo kot dar. Lahko ga torej sprejme samo ubog človek.

“Kako težko bodo tisti, ki imajo premoženje, prišli v Božje kraljestvo!” (Mr 10,23). Nevarnost *bogastva* razodeva že beseda sama (*bog-astvo* – imeti boga, videti boga v imetju). Nesreča ni v bogastvu kot takem, temveč v njegovem videzu, v njegovi prepričevalni moči. Bogastvo človeka ustavi, ker ponuja hitre in lahke rešitve. Skrb za imetje, ki obljublja varnost, lahko zaduši najobčutljivejšo, a najrodovitnejšo človekovo koreninico, to je *hrepnenje* po Božji obljubi. Skrbi za imetje lahko člo-

veka materialno krepijo, a ga delajo nerodovitnega. Bogastvo lahko priskrbi hitro zadovoljstvo, lahko daje rast telesnemu, a maščoba telesa lahko zaduši iskričnost duha (prim. Mr 4,19). Bogastvo zato duši hrepenenje. Hrepenenje pa premaguje skrb, ker človeka dviguje nad sedanostjo; ker mu razkriva prihodnost, ga lahko tolažbi in razveseljuje. Nasprotno pa bogastvo zapira, ker ustvarja videz neodvisnosti in samozadostnosti. Bolj ko človeka veže nase, bolj ga osamlja in razčlovečuje. Pozaba na zastonsko obdarovanost pa človeka postopoma preoblikuje v sužnja in tirana, trdega in neizprosne do sebe in do drugih. Strast *posedovanja* duši kali *darovanja*. Življenje pa ima svoj izvor, svoje trajanje in izpolnitev le v darovanju. "Kar koli ste storili enemu od teh mojih najmanjših bratov, ste meni storili" (Mt 25,40). Darovanje je dejanje stvarjenja, dejanje Duha, je dogajanje, ki vsakič znova rojeva *življenje*. Hrepenenje po darovanju je lahko zato edino pravo bogastvo Jezusovega učenca.

1. Teološko proučevanje Markovega evangelija, ki je bilo v preteklem stoletju osredotočeno predvsem na t. i. "kristologiji nazivov" (prim. zlasti F. Hahn, *Christologische Hoheitstitel. Ihre Geschichte im frühen Christentum*, (FRLANT 83) Göttingen 1995 (1963); C. Breytenbach, "Grundzüge markinischer Gottessohn-Christologie", v: isti – H. Paulsen (ur.), *Anfänge der Christologie*, Göttingen 1991, str. 169-184; nazadnje E. K. Broadhead, *Naming Jesus. Titular Christology in the Gospel of Mark*, (JSNTSup. 175), Sheffield 1999), se v zadnjih desetletjih vse bolj posveča t. i. "narativni" oz. "integrativni kristologiji" v Mr; prim. R. Best, *Mark. The Gospel as Story*, Edinburgh 1983; O. Davidson, *The Narrative Jesus. A Semiotic Reading of Mark's Gospel*, Aarhus 1993; W. H. Kelber, *Marks's Story of Jesus*, Philadelphia 1979; M. Matjaž, *Furcht und Gotteserfahrung. Die Bedeutung des Furchtmotivs für die Christologie des Markus*, (FzB 91) Würzburg 1999; P. Müller, "Wer ist dieser?" *Jesus im Markusevangelium. Markus als Erzähler, Verkündiger und Lehrer*, (BThSt 27), Neukirchen-Vluyn 1995; X. Pikaza, *Para vivir el evangelio. Lectura de Marcos*, Estella 1995; M. A. Powell, "Toward a Narrative-Critical

Understanding of Mark", v: *Interp.* 47 (1993), str. 341-346; D. Rhoads – D. Michie, *Mark as Story. An Introduction to the Narrative of a Gospel*, Philadelphia 1982; T. Söding (ur.), *Der Evangelist als Theologe. Studien zum Markusevangelium*, Stuttgart 1995; K. Scholtissek, "Der Sohn Gottes für das Reich Gottes", v: T. Söding (ur.), *Der Evangelist als Theologe. Studien zum Markusevangelium*, (SBS 166), Stuttgart 1995, str. 63-90. O pripovedni analizi glej *Interpretacija Svetega pisma v Cerkev*, CD 87, Ljubljana 2000, str. 35 sl.

2. Prim. W. M. Swartley, *Israel's Scripture Traditions and the Synoptic Gospels*, Hendrickson, Peabody 1994; M. P. Zehnder, *Wegmetaphorik im Alten Testament. Eine semantische Untersuchung der alttestamentlichen und altorientalischen Weg-Lexeme mit besonderer Berücksichtigung ihrer metaphorischen Verwendung*, de Gruyter, (BZAW 268), Berlin 1999. V slovenskem jeziku glej M. Matjaž "Kristološki pomen motiva strahu v Markovem evangeliju", v: *BV* 60 (2000), str. 407-425; isti, "Strah kot slutnja presežnega", v: *BV* 61 (2001), str. 153-165; isti, *Od Betsajde preko Jerihe v Jeruzalem – evangelijska pot k veri*, v: A. Poznič (ur.), *Ali mi verjames? Komu verjamem?*, Zbornik predavanj z Nikodemovih večerov o aktualnih temah za študente in izobražence 2001, (Zbirka Teologija za laike, 27), Društvo SKAM, Ljubljana 2002, str. 47-66; K. Stock, *Jezus – veselo oznanilo. Razmišljanja ob Markove evangeliju*, Slomškova založba, Maribor 2000.
3. Prim. številne študije te biblične tematike v Markovem evangeliju: C.-B. Amphoux, "Quelques remarques sur la formation, le genre littéraire et la composition de l'évangile de Marc", in: *Filologia Neotestamentaria* 10/19-20 (1997), 5-34; E. Best, *Following Jesus. Discipleship in the Gospel of Mark*, JSOT Press (JSNTSup. 4), Sheffield 1981; E. Haenchen, *Der Weg Jesu: Eine Erklärung des Markus-Evangeliums und der kanonischen Parallelen*, Töpelmann Berlin 1968; E. Manicardi, *Il cammino di Gesù nel Vangelo di Marco. Schema narrativo e tema cristologico*, Biblical Institute (AnBib 96), Rom 1981; J. Marcus, *The Way of the Lord. Christological Exegesis of the Old Testament in the Gospel of Mark*, T. & T. Clark, Edinburgh 1992; M. Matjaž, "Wegmetaphorik im Markusevangelium", v: *BV* 62 (2002), str. 175-186; R. Petraglio, "Quelli della via". *Il cammino dei cristiani nel vangelo di Marco*, v: *Horeb* 9/2 (2000), 47-53; A. Stock, *Call to Discipleship. A Literary Study of Mark's Gospel*, Wilmington 1983; W. M. Swartley, "The Structural Function of the Term 'Way' (hodós) in Mark's Gospel", in: W. Klassen (Hg.), *The New Way of Jesus. Essays Presented to Howard Charles*, Newton 1980, str. 68-80.